

SON GELİMELER IŞIĞINDA AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASINDA DEĞİŞİMLER VE TÜRKİYE'NİN POLİTİK YAKLAŞIMI

Uğur YILDIRIM*
Sevim BUDAK**

Özet***

Avrupa Birliği'nin çevre politikası 1970'lerden itibaren giderek değişmektedir. Kurucu anlaşmalara ilk önemli değişiklik 1980'lerin ikinci yarısındadır ve çevre politikası Birliğin ortak politika alanlarından birisi olmuştur. Bu makalede Çevre politikasının tarihi bakış bakış açısı ve siyasi içeriği ele alınacaktır. Türkiye ve Avrupa birliği ilişkileri göz önünde tutulursa, Birliğin çevre politikasına uyum, Türk Hükümetine yeni gereksinimler getirmektedir. Türkiye'nin çevre politikasını ve standartlarını AB ile uyumlaştırması gerekmektedir. Ayrıca, Türk çevre politikası AB politika oluşturucular tarafından belirlenenlere göre kısıtlı olarak düzeltilmektedir.

Bu makale Türk çevre politikası düzenlemeleri kritik analizlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Katkıda bulunanlar Birliğin çevre politikasının Türkiye için genel bir yapı teşkil edeceğini göstermeye çalışmaktadır. Bu ülkenin doğal ve kültürel mirasını korumak ek ulusal politikaları da gerektirmektedir.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

*** For the summary in English, see the end page of the article.

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ekonomik büyüme talepleri, II. Dünya Savaşı sonrasında dengeli kalkınma modellerine dönüşür. II. Dünya Savaşı galiplerinden Rusya'nın Batı Avrupa'da estirdiği komünizm rüzgarı karşısında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'yı savaşın yarattığı "sefaletten kurtarmak için yardım" sloganları altında gizli gizli işlenen serbest piyasa ekonomisi mantığı, savaştan bıkan, uzunca bir süre sosyal refahtan uzak kalan Avrupa insanı için, refah artışının, neye mal olursa olsun daha fazla üretim ve daha fazla tüketim anlamına geldiği fikrini doğurmuştur. Bu anda bu fikre eşlik eden seri üretim ve aşırı tüketim modelleri çevresel sorunlara neden olmakta gecikmemiştir. Savaş sonrası bütünleşen Avrupa'nın yani Avrupa Topluluğu'nun, seri üretim ve hızlı tüketimin getirdiği sorunlarla başa çıkmakta zorlanması, çevresel değerleri ekonomik gelişme karşısında tehlikeye atmakta gecikmemiştir.

Bu sorunun kaynağı Avrupa Birliği'nin o tarihlerle yapmış olduğu politik bir tercihten ileri gelmektedir. Buna karşılık refah düzeylerinde önemli artışlar sağlayan Avrupalı insanlar için ekonomik rahatlamının yaşam düzeyinde bir artışla eşanlı olarak gitmemiş olması ayrı bir eleştiri konusu oluşturmaya başlamış, Avrupa vatandaşları Topluluktan ayrı olarak yaşam kalitesini yakından ilgilendiren çevresel kirlenme ve bozulmalarla sivil hayatta daha çok ilgilenmeye başlamışlardır.

Buna politik literatürde çevresel bilinçlenme denilmektedir. Avrupa hakkında yavaş ama samimi bir şekilde oluşan çevre bilinci, onların öncelikle kendi ülkelerinden, daha sonrada Topluluktan çevresel değerlerin tahribiyle ilgili sorunların giderilmesi için önlem alınmasını talep etmeye başlamaları ile hem anlam kazanmış hem de Avrupa Topluluğu gündemine taşınmasını sağlamıştır. Aslında 60'lı yıllarda tek tek bakıldığında her bir Avrupa ülkesinin çevre korumaya yönelik olarak yasal ya da yönetsel tedbirler yoluyla, politik ve hukuki kararlar aldığı ve icra ettiği görülür. Ancak, aynı dönemde başlangıçta Avrupa Topluluğunun kuruluş amaçları arasında o dönem için haklı olarak "çevre korumaya" yönelik bir kaygının olmaması nedeniyle, Topluluk üye ülke vatandaşlarının çevresel menfaatlerini korumak adına ortak kararlar alamamaktadır.

Oysa, 70'li yıllarda dünya gündemine Birleşmiş Milletler tarafından taşınan milletlerarası çevre sorunları karşısında, Topluluğun; öncelikle ticari alanda bütünleşmeyi ve serbest rekabeti tehdit etmesi; Avrupa halklarının bu konuda bilinçlenmesi, Avrupa'da çevre ile ilgili sivil toplum

kuruluşlarının parlamento dışı kanalları -lobiciliği- kullanması, entegrasyonunun ilerlemesi, Avrupa Parlamentosunun yetkilerinin artması gibi pek çok nedenle, çevre alanında da ortak bir politika belirlemek yönünde faaliyete geçme gereği ortaya çıkmıştır.

1980'li ve özellikle 90'lı yıllarda ise Kurucu Antlaşmalarda yapılan değişikliklerle çevre sadece bir ortak politika alanı olarak kalmamış, çevreyi ilgilendiren diğer tüm politika alanlarının bütünleyici bir unsuru olmuştur.

Günümüze gelindiğinde ise Avrupa Birliği, çevre koruma ve bu konuda politika geliştirmede, özellikle de Amerika Birleşik Devletlerinin çevre sahnesinden kasıtlı olarak geri çekilmesinden sonra, Kyoto Protokolü sürecinde izlediği politikalar eşliğinde, kendini lider ilan eden bir pozisyona sahiptir¹.

Bu tür ilerlemelere rağmen günümüzde Avrupa Birliği kurumları arasındaki iletişimsizlik ve üye devletlerin çevrenin korunmasında farklı çıkarlardan hareket etmeleri, çevre politikasının özellikle uygulama aşamasında sorunlarla karşılaşmasına yol açmaktadır.

Yapılan ortak çalışmada Birliğin ortak çevre politikasının gelişimi incelenecek, son dönemde geçirdiği değişiklikler analiz edilmeye çalışılacak, bunların yanında Birliğin oluşturduğu çevre politikası ile uyum sürecine girme ve eksikliklerini tamamlamaya çalışan Türkiye'nin bundaki başarısı tartışılacaktır.

2. Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikasının Gelişimi

50'li yıllarda Avrupa Topluluğunu kuran antlaşmalardan ne Paris ne de Roma Anlaşmalarında çevrenin korunması konusunda açık bir düzenleme yoktur. Buna karşılık Topluluğun kuruluşunun en önemli amacı "yurttaşlarının yaşam koşullarını iyileştirmek için ortak karar almak" tır. Konu yaşam kalitesini artırmak olduğunda Topluluğun bu en önemli görevden geri durması beklenemez. İş bu nedenle Topluluk, 70'li yılların başlarından itibaren Roma Anlaşması'nın 235'inci maddesini kullanmak suretiyle çevreyle ilgili politika üretim sürecine başlar. İlgili madde Topluluğa Anlaşmalarda yazılı olmayan ama zaruri olarak düzenleme gerektiren konularda Üye Devletlerden gerekli yetkiyi alma olanağı tanımaktadır. Başlarda Topluluk çevreyi ekonomi, daha doğrusu rekabet ile ekoloji arasında bir denge kurmak suretiyle korumaya çalışır.

Topluluk ortak çevre politikasına ilk ivmeyi verebilecek olan çalışmalarında kalkış noktası olarak rekabetin korunması için çevrenin korunması gereğini seçer. Topluluğun buradaki tercihini o günün koşulları içerisinde değerlendirmek gerekir. Çünkü her bir üye devletin farklı uyguladığı çevre mevzuatı Topluluk içerisinde o gün için yeşertilmeye çalışılan rekabet eşitliğini ve bu yolla ulaşılmaya çalışılan ortak pazarı bozacak düzeydedir. Buna ilave olarak Avrupa içerisinde sınır tanımayan çevre sorunlarıyla her bir üye devletin tek başına mücadelesi anlamsız görünmektedir. Bunun yerine Topluluğun ortak bir çevre politikası benimseyip, uygulamasının yararları dikkate alınmalıdır. En azından Topluluk organlarının genel açıklamaları bu yöndedir²

Avrupa Birliği'nin kurulduğu 50'li yılların sonunda tüm Dünya'da olduğu gibi Topluluk sınırları içinde de çevre kirliliği önemli bir sorun olarak görülmez. Bu, günümüzde savunulması imkansız olan böylesi bir yaklaşım eksikliğini yani Roma Antlaşmasına çevre ile ilgili doğrudan herhangi bir hüküm konulmamış olmasını haklı gösterebilir. Ancak 1960'lı yılların sonlarında dünyada ekonomik büyümenin çevre üzerindeki olumsuz etkileri görülmeye başlamış, çevre faktörünü dikkate almadan ekonomik büyümenin mümkün olmadığı fikri doğmuş, bundan hareketle ekonomik büyümenin çevre üzerinde oluşturduğu tahribatı azaltmaya ve önlemeye yönelik önlemler geliştirilmesi gündeme gelmiştir. 60'lı yılların sonuna kadar herhangi bir Avrupa Birliği ülkesinde net bir şekilde tanımlanmış bir çevre politikası yok iken çevre politikaları 68 Mayıs'ında Fransa ve Almanya'daki öğrenci hareketleri sonrasında önem kazanmıştır. 1968'de ekonomik gelişme içerisinde ekolojik sorunlara bakış sorgulanıyordu. 68 hareketiyle birlikte Avrupa'da, tüm Dünya'da olduğu gibi, ekonomik gelişmenin doğal çevreye olan etkisi tartışılmaya başlar ve sorun 70'li yıllarda resmi dokümanlara alınır.³

Bu tarihlerde Dünya'da çevrenin korunması için ilk girişim başlatıldı. 1972'deki Stockholm Konferansı ve sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNEP)⁴ Avrupa düzeyine ilk yansıması, aynı yıl düzenlenen Paris Konferansı ile olmuştur. 1972 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen Paris Konferansında, ki bu konferans bir Zirvedir, Topluluk ülkeleri, kendileri ile ilgili durum değerlendirmesinde bulunmuş; sorunun çözümüne yönelik olarak Topluluk çapında bir çevre politikası oluşturulması fikri gündeme gelmiş ve oluşturulması hedeflenen politika için on iki temel ilke belirlenmiştir. Belirlenen bu ilkelerin uygulamaya geçirilebilmesi için Çevre Eylem Programları oluşturmaya başlanmıştır. Bu

programlarla, programların geçerli olduğu süre içinde çevrenin korunmasına yönelik temel ilkeler çerçevesinde hedefler belirlenmekte ve bu hedeflere ulaşılması için gerekli uygulamalar sıralanmaktadır. Bu gün bu programlardan on yıllık bir süre için geçerli olacak 6. Çevre Eylem Programı yürürlüktedir.⁵

Öte yandan kurucu antlaşmalarda çevreye ilişkin her hangi bir hükmün bulunmaması nedeniyle ortak çevre politikasının temel ilkelerinin belirlendiği 1972 yılından, 1987 yılında Tek Senet ile Topluluğun kurucu antlaşmalarına eklenen çevreyle ilgili hükümlerin yürürlüğe girmesine kadar olan süreç içerisinde konuya ilişkin olarak alınan tüm önlemler ve uygulanan politikalar daha önce de sözü edilen Roma Antlaşmasının başlangıç ve çeşitli maddelerinin (özellikle 2, 100 ve 235. maddeler gibi) yorumuna dayalı olarak hazırlanmıştır⁶. Kısacası Roma Antlaşmasının başlangıç bölümünde ve 2. maddesinde tanımlanan Topluluğun kuruluş amaçlarının çevreyi de kapsayacak şekilde yorumlanmasıyla 1973-1987 yılları arasında çevre politikalarının oluşturulması mümkün olmuş ve buna paralel olarak esasen çevrenin korunmasına değil, aslen Ortak Pazarın kurulmasına ve kesintisiz işleyişine ilişkin 100 ve 235. maddeler temelinde bir çevre mevzuatı oluşturulmuş ve uygulanmıştır.

Bütün bunlara Avrupa Adalet Divanı'nın önemli bir katkısı da ilave etmek gerekir. Divanın 1985 yılında aldığı "çevre korumanın Topluluğun ana hedeflerinden biri" olduğu yönündeki kararı⁷, çevre ile ilgili önemli bir yasal dayanak noktası olmuştur. Buna rağmen, 1987'e kadar olan politikalar hukuken zımni özellik taşımaktadır. Çevre konusunun Topluluğun kurucu antlaşmalarına entegre edilmesi ise ancak 1987 yılında imzalanan Tek Senet ile mümkün olmuştur.

Tek Senet'in bölümlerinden birinin çevre politikasına ayrılması, çevre politikasının Topluluğun yetki alanına girmesine yol açmıştır. Çevre korumanın Topluluğun ortak politika alanına girmesi ise Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşması değişikliğinin yapıldığı 1992 yılına kadar bekleyecektir.

İlk programın uygulanmaya başlandığı 1973 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde hedefler, gelişmelere paralel olarak genişletilmiş ve ilgili hukuki yapı bu değişiklikleri yansıtmak biçimde geliştirilmiştir. 1972 yılında belirlenen çevrenin korunmasına ilişkin temel ilkelerden bu yana Topluluk tarafından uygulanmakta olan Çevre Eylem Programları kapsamında oluşturulan politikalar bütünü "Ortak Çevre Politikası" olarak

tanımlanmaktadır. Ancak Avrupa Birliğinin çevre politikası Birliğin diğer politikaları ile karşılaştırıldığında oldukça yenidir⁸

Avrupa Topluluğunda ortaya çıkan bazı nedenler⁹ çevre politikalarının oluşturulmasını hızlandırırken, Topluluğun çevre politikalarının oluşturulmasında üç temel neden ve belli bazı unsurlar önemli rol oynamıştır. Bunlar; teknik, siyasi ve ekonomik nedenlerdir. Bunun ayrı bir başlık altında incelenmesi doğrudur.

2. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Oluşma Nedenleri

2.1. Teknik Nedenler

Geniş bir çevre değerine sahip olan Avrupa Birliği'nde, bu değerler tehdit altındadır¹⁰. Özellikle genişleme ile beraber üye devlet sayısı 25'e çıkan Birliğin nüfusu (376 milyon), kilometre kareye düşen nüfus yoğunluğu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan enerji ihtiyacı çevre değerleri üzerindeki baskıyı artırmakta ve çevresel tahriplerin hızlanmasına yol açmaktadır¹¹.

2.2. Ekonomik Nedenler

Her ülkenin kendisi için belirlediği çevre standartları ve buna bağlı olarak oluşturduğu çevre mevzuatının Topluluk içerisinde serbest rekabeti bozması gibi gelişmelerin sonucunda, özellikle de üye devletlerin Roma Antlaşmasınının 36. maddesini kullanarak malların serbest dolaşımını engellemesi, çevre politikalarının zaman geçirilmeksizin Topluluk düzeyinde düzenlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur¹². Ancak yapılan düzenlemeler sonucunda Topluluğun birlik olma sürecine ve ekonomik bütünleşmeye yaklaşması nedeniyle, ortak çevre politikası, bağımsız bir politika alanı olmaktan ziyade, iç pazarın gerçekleştirilmesine yardımcı bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda çevre politikası; malların iç pazarda serbest dolaşımının ve rekabetin sağlanması için üye devletlerin ulusal çevre politikalarının birbirine yakınlaştırılmasından¹³ başka bir anlama gelmemektedir.

Avrupa Birliğinde serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması, üye ülkelerde farklı çevre politikalarının uygulanması, farklı çevre ölçütlerinin ve kalite standartlarının benimsenmesi, çevre alanında da ortak girişimleri ve ortak bir politikayı zorunlu kılmıştır. Ortak bir çevre politikası oluşturulmasına neden olan bir diğer neden de üye ülkelerde erişilmiş

bulunan yaşam kalitesinin daha da yükseltilebilmesi için doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde devam ettirilmesinin ve geliştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması olmuştur¹⁴.

2.3. Siyasi Nedenler

Siyasi alandaki en önemli adımlar; Roma Kulübünün Ekonomik Büyümenin Sınırları ve Dönüm Noktasında İnsanlık Raporlarıdır. 1971'de Komisyon, hazırladığı bir bildiri ile Konsey'e kapsamlı bir çevre koruma faaliyet programının hazırlanmasını önermiştir. 1972'de hazırladığı ikinci bildiri ile Komisyon, Konsey'e yeni öneriler getirmiştir¹⁵. Çevre politikalarının belirlenmesinde en önemli bir adım olan 1972'de Paris'te yapılan "Avrupa Zirvesi" hem Komisyonun bildirimlerinden, hem de aynı yıl Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'ndan etkilenmiştir. Bir başka ifade ile bu konferans, Avrupa Topluluğu bakımından çevre başlığını taşıyan ortak bir politikanın temellerinin atılmasını hızlandırmıştır¹⁶.

1972'deki "Avrupa Zirvesinde "Avrupa Topluluğu tarafından oluşturulan ve sürdürülen ekonomik gelişmenin Topluluk vatandaşlarının yaşam kalitesinden, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasından ayrı mütalaa edilemeyeceği" kabul edilmiştir¹⁷. Bu zirvede alınan kararlar, kabul edilen ilkeler doğrultusunda Avrupa Topluluğu organları harekete geçmiş ve Topluluğun ilk çevre eylem programı 1973'de kabul edilmiştir. Öte yandan Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği Hakkında Antlaşma (Maastricht) ve Amsterdam Antlaşmaları çevre politikalarının belirlenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Benzer ekonomik düzenin birer parçası olan üye ülkelerde, çevre politikalarındaki farklılıklar nedeniyle yaşam koşullarının farklı şekillerde ve düzeylerde olması üye ülkelere siyasi bakımdan arzu edilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiş ve Birliğin kendine özgü bir ortak çevre politikasının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diğer bir neden ise çevre kirliliğinin siyasal sınırları tanımaması olgusu üye ülkeleri ortak bir çevre politikası belirlemeye itmiştir¹⁸.

3. Avrupa Birliği Çevre Politikasını Belirleyen Aktörler

Avrupa Birliğinde çevre politikasının uygulanmasında yetki, üye devletlere ait olmakla birlikte¹⁹ ortak çevre politikasının oluşumunda

Birliğin organları, üye devletler ve baskı grupları arasındaki pazarlıklar²⁰ önemli rol oynamaktadır. Bu süreç çok önemlidir.

Avrupa Birliği Komisyonu, girişim, uygulama, yönetim ve denetim yetkilerine sahip bağımsız bir organ olup Avrupa Parlamentosuna karşı sorumludur. Bir politikanın belirlenmesi için prosedürü başlatma yetkisi Komisyonundur, ancak son kararı Konsey verir. Çünkü, Konsey Avrupa Birliğinin temel karar alma kurumudur. Başlangıçta sadece danışma görevini yerine getiren Parlamento günümüzde ortak görüş bildirme, ortak karar alma ve işbirliği ile karar alma süreçlerine katılmaktadır. Komiteler ise danışma görevini yerine getirirken, Adalet Divanı da yol gösterici kararlar alan bir başka organdır. Adalet Divanının özellikle yönergelerin uygulanması noktasında aldığı bir karar, temyiz imkanının olmaması nedeniyle "bağlayıcı kararlar" olabilmektedir. Bunların yanında Avrupa Birliğinin çevre örgütlenmesinde yürütme görevine sahip, Çevre, Nükleer Güvenlik ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, mevzuat önerisi geliştirme ve danışma görevine sahip Avrupa Çevre Ajansı, Çevre Danışma Forumu, Uygulama ve Yürütme Ağı (IMPEL) ve Çevre Politikalarını Değerlendirme Grubu vardır²¹. Bunlardan Avrupa Çevre Ajansı -1990 yılında üye ülke hükümetleri ve Topluluk organlarının yanı sıra kamuoyunun da çevre ile ilgili konularda doğru bilgiye düzenli olarak ulaşabilmesi amacıyla kurulan ve tüzel kişiliğe sahip bulunan- üç ana alanda çalışmalarını gerçekleştirmektedir: bilgi değişimi ağı oluşturma, gözetim ve raporlama. Bu hedeflere ulaşmak için, üye devletlerde faaliyet gösteren 600 çevre kurum ve kuruluşunu kapsayan Ajans Avrupa Çevre Bilgi ve Gözetim Ağı'nın (EIONET) imkanlarını kullanmakta, Topluluk çevre mevzuatına ilişkin konularda çeşitli yayınlar yapmaktadır.

Son günlerde çevre alanında politika belirlerken yeşil tabir edilen üye devletler etkin roller oynamaktadır. Çevre politikası oluşturma bir itme-çekme dinamiğini temsil eder. Çevre açısından oluşturulacak politikalarda Brüksel etkin bir role sahiptir. Gerçek süreç ise çevre koruma düzeyine doğru, üye devletlerin çoğunun bu politika eksenine doğru çekilmesidir. Bu da üye devletlerin ülke içi araçları bırakması anlamına gelir²². Avrupa Birliğinde çevre politikalarını oluşturma süreci, çevreci/yeşil ülkelerin iç politikaları tarafından etkilenir²³. Avrupa Birliği ülkeleri arasında çevre politikaları ile ilgili kararların alınmasında Almanya, Hollanda ve Danimarka oldukça etkin gözükümler²⁴. Bu devletleri Fransa, İtalya, İspanya, Belçika, Lüksemburg ve İrlanda takip eder. En arkada ise çevre

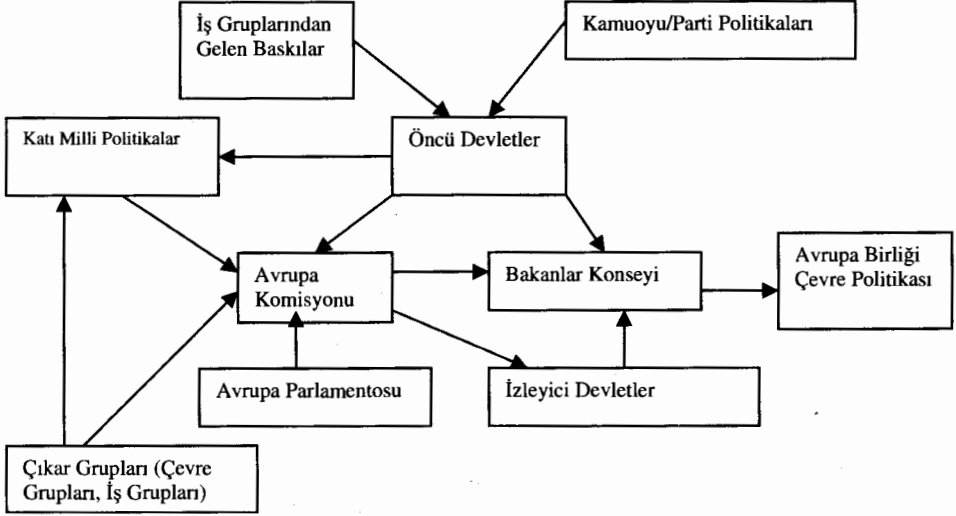
politikalarını frenleyici ülkeler olan İngiltere, Yunanistan ve Portekiz gelmektedir.

Topluluk çevre politikalarının oluşumunda Sivil Toplum Kuruluşları ve menfaat grupları (özellikle sanayiciler) da etkin roller üstlenmektedirler. Menfaat gruplarının bir tarafında sanayi-ekonomi çizgisinin temsilcileri, diğer tarafta ise Avrupa Çevre Bürosu etrafında kümelenmiş çevreci gruplar vardır. Menfaat gruplarından sanayi-ekonomi çizgisini temsil edenlerin faaliyetleri genelde lobicilik esasına dayanır. Avrupa Birliği düzeyinde lobicilik faaliyetleri 7 farklı grup tarafından yürütülmektedir. Bunlar içerisinde en önemlilerinden olan ve iş gruplarına göre yeterli mali kaynağa sahip olmayan Greenpeace ve Avrupa Çevre Bürosu, Avrupa Birliği politikalarının belirlenmesinde etkin olabilmektedir. Ulusal düzeydeki sayısız üyeyi temsil eden bu Sivil Toplum Kuruluşları gücünü Avrupa'da sivil toplumların yasal olmasından almaktadır²⁵.

Bunlardan biri olan ve 1974'de kurulan, sınır aşan çevre hareketi içerisinde değerlendirilen Avrupa Çevre Bürosu, Avrupa Birliğine üye ülkelerden yaklaşık 140 Sivil Toplum Kuruluşunun birleşmesinden oluşmaktadır. Bu büro, Avrupa Birliği düzeyinde Batı Avrupa Çevre Hareketinin bir dalı olarak lobicilik faaliyetlerini yürütmektedir ve Avrupa Komisyonuna direkt olarak ulaşabilmektedir²⁶.

Öte yandan günümüzde Brüksel'de 10.000'den fazla lobi grubunun olduğunu söylemek, bize lobiciliğin boyutları hakkında bilgiler verebilir. Genel olarak bakıldığında çevreci grupların bazı yapısal sorunlarından dolayı başarılı olamadıkları, oysa sanayi-ekonomi çizgisini temsil edenlerin ise çevre politikalarının belirlenmesinde daha etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 1 : Avrupa Birliğinde Çevre Politikalarının Oluşturulmasında Aktörler

Kaynak : Alberta Sbragia, (1996) "Environmental Policy : The "Push-Pull" Of Policy Making", Policy-Making in the European Union, Edied : Helen Wallace-William Wallace, III.Edition, Oxford Universty Press, Oxford, New York, USA

4. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Temel İlkeleri

Avrupa Birliği'nin ekonomi politikasının yalnızca büyüme ile sınırlı kalmaması, aynı zamanda yaşam kalitesini iyileştirecek girişimlerle yeni bir anlam kazanması gereği ilk kez 1971 Şubatı'nda AB Konseyi'nde dile getirilmiştir. Bu düşünce kısa bir süre sonra, Temmuz 1971'de Komisyon tarafından bir bildiri biçimine sokulmuş ve çevre ve yaşam kalitesinin artırılması için o günün koşullarında yürütülecek etkinlikler üç ayrı başlık altında belirlenmiştir²⁷:

- 1) Teknik ilerlemenin ve ekonomik, toplumsal faaliyetlerin çevre üzerindeki zararlı etkilerini olabildiğince kaynağında giderilmelidir,
- 2) Tükenmeye başlamış yada tükenme olasılığı yüksek doğal kaynakları korumalıdır,
- 3) Nüfusun kentlerde yığılması ile ortaya çıkan olumsuz sonuçları giderecek fiziki düzenlemeleri yapılmalıdır.

Bu gün baktığımızda Avrupa Birliği'nin 70'li yıllardan bu yana çok ama temkinli bir şekilde mesafe kaydettiğini görürüz. Önce 1987 yılında Tek Senet değişikliği ile daha sonraları ise 1992'de Maastricht Antlaşması, 1997 Amsterdam Antlaşması nihayet 2000 Nice Antlaşması ile çevrenin korunmasında önemli adımlar atılmıştır. Bu gün pek çok kez değiştirilen Roma Antlaşmasının başlangıç hükümlerine göre (m.2 ve 3/l) sürdürülebilir kalkınma ile yüksek düzeyde çevresel koruma, Avrupa Birliğinin ana hedeflerinden biridir. Daha sonra bu yaklaşım 11-12 Aralık 1998'de Viyana'da toplanan Avrupa Konseyi tarafından çevrenin Avrupa Topluluğu politikalarına entegrasyonu adı altında Birlik politikası olarak da bir kez daha teyit edilmiştir. Bu gün Birlik kurumları her türlü politik kararlarında çevrenin etkilenme riskini hesaba katmak zorundadır. Bu bir yaklaşım değişikliğidir.

Avrupa Birliği Antlaşmasınının 19. başlığı (Çevre) 174-176'ncı maddeler arasında Topluluğun çevre politikalarının genel hatlarını düzenlemektedir. Bu gün için Avrupa Birliğinin çevre politikalarının 174 ila 176'ncı maddeleri ile eylem programlarında dile getirilen temel ilkeleri aşağıda kısaca özetlenmiştir²⁸. Bunlar sırasıyla ;

1. Çevre politikasının uygulanmasında izlenecek en iyi yol çevredeki olumsuz etkileri gidermeye çalışmak yerine, kaynağına inerek çözüm aranmasıdır.

2. Uygulamaya aktarılan bütün teknik planlama ve karar alma yöntemleri için, olabildiğince erken aşamada çevre korunması faktörü ve çevre üzerindeki etkileri göz önünde tutulmalıdır.

3. Çevre politikası ekonomik ve sosyal kalkınma ile bütünlük içerisinde olmalıdır.

4. Topluluk, bilimsel standartlar ve bilgi alanlarında çalışmalarını yoğunlaştırmalı, söz konusu araştırma faaliyetlerinde kirlilik ve gürültü faaliyetlerine ilişkin veriler değerlendirilmelidir.

5. Çevre politikasına temel mali kaynak olarak kirleten öder ilkesi esas alınmalıdır. **Ancak, Topluluk genelinde tanımlandığı ve kabul gördüğü taktirde uluslararası ticareti ve yatırım faaliyetlerini zedeleyebilecek bazı durumlar için istisnai olarak özel düzenlemelerde bulunulabilmelidir.**

6. Topluluk ve üye ülkeler hazırladıkları çevre politikalarında kalkınmakta olan ülkelerin çıkarlarını da göz önünde tutmalıdır.

7. Topluluk ve üye ülkeler uluslararası platformlarda çevre korumacılığına yönelik faaliyet gösteren örgütlerin (BM gibi) çalışmalarına katılmalı, bu çalışmalara katkıda bulunmalıdırlar.

8. Farklı düzeylerdeki her türlü çevre kirlenmesi dikkate alınarak çeşitli düzeylerde yapılacak çalışmalarda faaliyet, kirlenme türüne göre belirlenmeli ve korunması söz konusu coğrafi bölge en erken aşamada belirlenmelidir.

9. Birlik dahilinde çevre politikaları birbiriyle uyumlu hale getirilmeli ve üye devletlerin çevre politikaları diğer üye devletler ve Birlik politikası ile uzun vadeli bir plan dahilinde koordine edilmelidir.

10. Her kirlilik kategorisi için ayrı bir kriter ve faaliyet programı gerçekleştirilmelidir.

11. Çevrenin korunması ile ilgili genel politika, tek tek üye ülkeler için ana ilkelerin konması ve söz konusu ilkeler dahilinde planlamanın yapılması olmalıdır.

12. Çevre sorunlarının çözümü için kullanılan araçların çeşitlendirilmesi gerekliliğinden hareketle yasama yolu ile ilgili mevzuat geliştirirken, insan davranışları, değer yargıları ve tüketim kalıplarını da değiştirecek araçların geliştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmelidir.

13. Tüm özel ve kamu kurumları ile birlikte yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların alınacak kararlara ortak sorumluluk ilkesi gereğince katılımı sağlanmalıdır.

Bu gün için Avrupa Birliği'nde çevrenin korunması kanaatimizce bir ortak politika alanı olmaktan çok daha öte bir noktaya taşınmış, Birliğin diğer politika alanlarını sarmalayan ve kendine uyduran bir aşamaya ulaşmıştır. Ancak buna rağmen burada şöyle bir soru akla gelebilir ve sorulmalıdır:

Çevreye zarar veren yada dikkate almayan bir ortak tarım, sanayi, enerji, ulaştırma politikası, mevcut bu hükümlere rağmen Birlik politikaları

içerisinde daha ne kadar var olmaya devam edebilecektir? Bu sorunun yanıtı aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

5. Antlaşmalar Çerçevesinde Avrupa Birliği Çevre Politikası

Bu bölümde, Tek Senet, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması ve Nice Antlaşması ve Nice sonrası gelişmeler çerçevesinde Avrupa Birliği çevre politikası kısaca incelenecektir.

5.1. Tek Senet Çerçevesinde Avrupa Topluluğu Çevre Politikası

Avrupa'da entegrasyonun daha da derinleştirilmesine ve iç pazarın oluşturulmasına dayanan bir strateji olarak 1985 yılında kabul edilen ve 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Senet ile Roma Antlaşması üzerinde değişiklik yapılmış, çevrenin korunmasına yönelik temel hükümler Antlaşmaya eklenmiştir. Avrupa Topluluğu hukukunun en üst yazılı metnine eklenen bu üç madde (130R, 130S, 130T) ²⁹ortak çevre politikasının hukuki çerçevesini çizmekte, Topluluğun çevrenin korunmasına yönelik olarak benimsediği politikalar ve uygulamaların hedef ve kapsamını belirlemekte, bu alanda yetki dağılımını açıklamakta ve o zamana kadar Topluluk müktesebatının bir parçası olup, olmadığı tartışılan çevre politikasına resmen bir Topluluk politikası kimliği kazandırmaktadır³⁰.

Böylece Topluluk, çevre konusunda aşağıdaki amaçları takip edecektir. Buna göre; Çevre kalitesi korunacak ve geliştirilecektir; İnsan sağlığının korunmasına katkıda bulunulacaktır; Doğal kaynakların akılcı ve geleceği düşünülerek kullanılması sağlanacaktır.

5.2. Maastricht Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Çevre Politikası

Maastricht Antlaşması imzalanmadan önce Tek Senet'e dayalı çevre politikalarının içeriğinin genişletilmesi ve özellikle yetki dağılımına ilişkin konulara açıklık kazandırılması yönünde geniş bir uzlaşma ortamı oluşmuştur. Buna bağlı olarak imzalanan Antlaşmada, çevre ile ilgili hükümler kapsamında bazı yenilikler getirilmiştir.

1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın başlangıç bölümünde yer alan amaçlar arasına "çevrenin bütünlüğü ve korunmasının güçlendirilmesi" şeklinde hüküm/amaç eklenmiş ayrıca

Topluluğun ortak politikalarının sıralandığı 3. maddeye de “çevre politikası” başlığı eklenmiştir. Bu düzenleme ile 1973’ten beri değişik şekillerde uygulama imkanı bulan ortak çevre politikası, diğer politikalar gibi resmen Topluluk politikalarından biri olmuştur.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa bütünleşmesi gündemine giren ve çevre politikası açısından önemli etkiler doğuran bir ilkedен daha söz etmek gerekir. Bu ilke subsidiarity ilkesidir. Ülkenin Türkçe’imize yerellik, ikincillik yada ikame etme ilkesi olarak çevrildiği görülmektedir. Sözü edilen ilke, Antlaşma değişikliği ile Topluluk hukukunun genel bir ilkesi olarak Kurucu Antlaşmaya geçirilmiştir.

Çevre açısından özel bir önem arz eden bu ilke yeni bin yılda Avrupa Birliği çevre politikalarının yüz yüze kaldığı üç ana sorun bağlamında, yani çevre uygulamalarını daha geliştirme, çevre politikalarının diğer politika alanlarına entegrasyonunu teşvik etme ve çevre politikalarının daha genişlemesi için hazırlık gibi konularda Avrupa Birliği’nde ciddi şekilde tartışılmaktadır.³¹

5.3. Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Çevre Politikası

1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasıyla ortak çevre politikasının hukuki çerçevesinde önemli bazı değişiklikler öngörülmektedir.

İlk değişiklik sürdürülebilir kalkınma kavramının Antlaşmanın giriş bölümünün yanı sıra Topluluğun kuruluş amaçları ve ana hedefleri kapsamına dahil edilmesidir. Böylece Amsterdam Antlaşması ile Kurucu Antlaşmalara eklenen çevre boyutu sürdürülebilir kalkınma ile genişletilmektedir ve bu antlaşma ile sürdürülebilir kalkınma ve bu kavramla birlikte zikredilen çevre Avrupa Birliğinin hedeflerine de eklenmiştir.

Bu antlaşma ile çevre kirliliği ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma konularında uluslararası işbirliği yapma da Birliğin öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma kavramı ekolojik sınırlandırmalar ve gelecek nesillere korunmuş bir çevre bırakma gereksiniminin bilinciyle, ekonomik büyüme ve sosyal adalet endişesinin demokrasi, katılım ve sivil toplum üstünlüğünün vurgulandığı bir çerçeve içinde kavramlaştırılmıştır³²

İkinci değişiklik, Kurucu Antlaşmalara eklenen yeni bir madde çerçevesinde çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için alınması gereken önlemlerin 3. madde kapsamında yer alan bütün Topluluk politikalarının tanım ve uygulamalarına entegre edilmesidir. Bir başka ifade ile Avrupa Birliği çevre ile ilgili kaygıları tüm politik karar verme düzeneklerine dahil etmeyi kararlaştırmıştır³³. Yukarıda sorduğumuz soruya Aruoba şöyle bir cevap vermektedir: serbest ticaret politikaları çevre politikaları ile uyumlu değilse, çevre açısından sürdürülebilir değildir ve dünya ticaretinin yönetimi ve yönlendirilmesi için yeni yollar, sistemler aranması gerekmektedir³⁴.

Ayrıca bu antlaşmanın önemli maddelerinden biri olan 6. madde, çeşitli sektörler içerisinde, enerji, ulaştırma ve sanayi politikası ile çevrenin entegrasyonunu öngörmektedir. Avrupa'nın çevreyi gerektiği gibi koruyabilmesi, sektörel entegrasyona ulaşabilmesi ve istikrarlı kalkınma hedeflerini tutturabilmesi için uygulanan politikaları çevre açısından bir kez daha gözden geçirmesi gerekir³⁵. Roma Antlaşması, çevre korumanın bütün Topluluk faaliyet, politika uygulama ve tanımlamaları içine rahatlıkla entegre olabileceğini söylemektedir. Tabiidir ki burada bu niyette olmak gerekir.

Üçüncü bir değişiklik, üye ülkelerin Avrupa Birliği mevzuat uyumu çerçevesinde öngörülen önlemlerin haricinde, çevrenin korunması ve insan sağlığını hedefleyen farklı ulusal önlemler almak istemeleri durumunda, Komisyonun bilgilendirilmesi ve bu önlemlere onay verilmesi sürecine açıklık getirilmesidir. Böylece bazı üye ülkelerin çevrenin korunması amacıyla alacağı ve uygulayacağı önlemlerin serbest ticaret ve tek pazar işleyişini olumsuz etkileme eğilimi bu değişikle engellenebilecektir³⁶. Burada vurgulanması gereken nokta Avrupa Birliği üye devletlerinin çevreyi koruma konusunda kendi daha sıkı standartlar getiren milli mevzuatlarını uygulama ve hatta yeni bir takım düzenlemelere gidebilme imkanlarının olmasıdır. Ancak bu imkan kendilerine çok da serbestçe ve sorumsuzca davranma alanı tanımaz. Amsterdam Antlaşması değişikliği ile üye devletlere, Birliğin almış olduğu önlemlerden daha sıkı tedbirler alma ve uygulama olanağı tanınmıştır ama bu tür istisnai uygulamalardan Komisyon önceden haberdar edilmeli ve bu tür önlemler sadece çevrenin korunmasına hizmet etmelidir. Üye devletlerin kendi milli önlemleri Birliğin kesintisiz işleyişine zarar verebilecek yada rekabeti üstü örtülü şekilde zedeleyecek bir takım uygulamalara kapı açacaksa Komisyon bu tür önlemlerin alınmasına ve uygulanmasına karşı çıkacaktır.

Bu değişiklikte bile çevre koruma kaygılarıyla rekabeti ve ticareti koruma kaygıları maalesef karşı karşıya getirilmekte ve tercih rekabeti ve ticareti kesintisiz şekilde işletmekten yana oluşmaktadır.

Son olarak Amsterdam Antlaşması'nın 174 (2). maddesi, Tek Senet ile kurulan çerçeveye yeni ilkeler ilave etmiştir. Şöyle ki, Avrupa Birliği çevre politikasının dayanacağı, üye ülkelerin somut yükümlülüklerine entegre edilmesi gereken ve gelecekte oluşacak mevzuatın yorumlanmasında yol gösterici bir araç olarak hizmet edebilecek ilkeler, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi, kaynakta önleme ilkesi ve kirleten-öder ilkesidir. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ile bu ilkelere bütünleyicilik ve yüksek düzeyli koruma ilkesi ilave edilmiştir.

5.4. Nice Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Çevre Politikası

7-9 Aralık 2000'de yapılan Zirve sonunda 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması ile çevre ile ilgili normlar daha üst düzeye çıkarılmış ve daha belirgin bir konuma getirilmiştir. Antlaşmanın 174'üncü maddesi 2.fıkrası b) bendinde çevrenin korunması ile ilgili olarak şu değişiklik yapılmıştır:

İlgili hükme "doğrudan ve dolaylı biçimde su kaynaklarının kullanımını etkileyen ve su kaynaklarının yönetimine ilişkin niceliksel önlemler" ibaresi eklenmiş, böylelikle su kaynaklarının yönetimine ilişkin alınan kararda "su kaynaklarının varlık düzeylerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek konularda Birliğin karar alma yönteminin oybirliği olacağı bir kez daha vurgulanmıştır.

Ayrıca Nice Antlaşması metnine eklenen deklarasyonla, Antlaşmaya imza koyan Avrupa Birliği ülkeleri, Birlik çerçevesinde çevre korumanın geliştirilmesinde ve küresel düzeyde aynı hedefe yönelik uluslararası çabalarda, Avrupa Birliğinin öncü bir rol oynamasında kararlıdır, ifadesine yer vermişlerdir (Nice'de kabul edilen Nihai Senet'te Benimsenen Bildiriler, madde 9 "ATKA'nın 175'inci maddesine İlişkin Bildiri)³⁷.

5.5. Taslak Avrupa Birliği Anayasası'nda Çevre Koruma

Nice antlaşması sonrasında yapılan 4 zirve Avrupa Birliği entegrasyonuna ve dolaylı olarak da çevre politikasına yeni bir boyut kazandırmaktadır³⁸.

Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelerin hükümet ve parlamento temsilcileri ile Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu temsilcilerinden oluşan Konvansiyon hazırladığı Anayasa Taslağını 20 - 21 Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen Selanik Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Avrupa Birliği devlet ve hükümet başkanlarına sunmuştur³⁹. Taslak Anayasa, 400'ün üzerinde madde, bir Önsöz'ün yanı sıra, dört Bölüm ve beş Protokol'den oluşmaktadır.

Çevrenin Korunması açısından Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı neler öngörmektedir?

Taslak Anayasa 3. maddesinde Birliğin amaçlarını sıralarken çevrenin korunması konusuna da yer vermektedir. Bu maddeye göre "Birlik, çevrenin yüksek düzeyde korunması ve kalitesinin yükseltilmesi amacını" gütmektedir". Bu amaçla da "bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri" teşvik edecektir. Öte yandan "Birlik, dünyanın sürdürülebilir şekilde kalkınması da dahil olmak üzere uluslararası hukuka harfiyen uyulmasına ve geliştirilmesine" katkıda bulunacaktır.

Taslak Anlaşmanın 13. maddesi, Birliğin ortak yetki alanları konusunu düzenlenmektedir. Birlik ve üye devletler arasında paylaşılan ortak yetki alanına çevre konusu da girmektedir. Bu şu anlama gelebilir: Çevrenin korunmasında Birlik ve Üye Devletler eşanlı olarak önlemler geliştirebileceklerdir. Tek yetkili ne Birlik ne de üye devletlerdir. Burada yetki çatışmaları ortaya çıktığında sorun subsidiarite (yetki ikamesi) ilkesi kapsamında çözüme kavuşturulacaktır. Daha önce de öyle olmuştur. Çevre koruma önlemlerini en etkili şekilde alıp uygulayabilecek olan düzeyde çözmek başlangıçta rasyonel bir çözüm gibi görülmektedir. Ancak üye devletlerin münferit ekonomik çıkarları düşünüldüğünde çevresel önlemlerin yalnızca Birlik düzeyinde alınması daha anlamlı gibi görülmektedir. Bu sorunun ayrı bir araştırma konusu olduğu da ortadadır.

Yine Taslak Anayasa'nın II.bölümünde yer alan Birliğin Temel Haklar Koşulunun 4. başlığını oluşturan Dayanışma bölümünün 37.maddesi çevrenin korunmasını düzenlemektedir. Bu hükümde "yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre kalitesinin artırılması konuları, Birlik politikalarına dahil edilmeli ve sürdürülebilir gelişme ilkesine göre sağlanmalıdır", denilmektedir.

Birliğin Politikaları ve İşleyişini Düzenleyen III.Bölümün 4.maddesinde "çevre korumanın gereklilikleri, Birlik politikalarının tanımlanması ve

uygulanmasında, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi fikriyle birlikte değerlendirilmelidir” denilmektedir.

Taslak Anayasanın III.Kısımında çevrenin korunması en ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır ve 129 ila 131’inci maddeler arasında hükme bağlanmıştır. Bu hükümler Nice Antlaşması ile kurulan yapıdan çok farklı değildir ama bundan çok daha önemli olarak çevre koruma gerekleri “Anayasal” bir boyut kazanmaktadır.

İlgili maddelerin düzenlemeleri şöyledir:

Madde III.129

1. Birlik çevre politikası aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır:

- a) çevre kalitesinin muhafaza edilmesi, korunması ve geliştirilmesi;
- b) insan sağlığının korunması;
- c) doğal kaynaklardan akla uygun ve makul biçimde yararlanılması;
- d) bölgesel veya dünya çapında çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için uluslar arası düzeyde önlemlerin teşvik edilmesi.

2. Birliğin çevre politikası, Birliğin çeşitli bölgelerindeki durumların farklılığını dikkate alarak, yüksek düzeyli bir korumayı hedefler. Bu politika, ihtiyat ilkesi ile önleme ilkesine ve de çevresel zararların öncelikle kaynağında önlenmesi ve kirlenme öder ilkelerine dayanır. Bu bağlamda, çevre koruma gerekliliklerine yanıt veren uyumlulaştırma önlemleri, uygun olan durumlarda, üye devletlerin ekonomik olmayan çevreyle ilgili nedenlerle, Birlik tarafından bir denetim prosedürüne tabi olan geçici önlemler almalarına izin veren bir koruma hükmünü içerir.

3. Birlik, çevre politikasını hazırlarken, aşağıdakileri göz önünde bulundurur:

- a) mevcut bilimsel ve teknik veriler;
- b) Birliğin çeşitli bölgelerindeki çevre koşulları;

c) faaliyetin veya faaliyetsizliğin potansiyel faydaları ve maliyetleri;

d) Birliğin bir bütün olarak ekonomik ve sosyal gelişimi ve bölgelerinin dengeli gelişimi.

4.Kendi yetki alanlarında, Birlik ve Üye Devletler, üçüncü ülkelerle ve yetkili uluslar arası kuruluşlarla işbirliği yaparlar.

Madde III-130' ve Madde III-131 de ise çevre ile ilgili daha önceki antlaşmalarda mevcut hükümlere yer verilmektedir⁴⁰. Burada tekrar edilmeyecektir.

Tablo 2 : Avrupa Birliği Çevre Politikası Kronolojisi

1957	AVRUPA TOPLULUĞU ANTLAŞMASI (ROMA)	
1957-1972	Çevrenin korunmasına özel bir önem atfedilmemiştir. Alınan önlemler bozulan rekabetin yeniden tesis edilmesine ve iç pazarın kesintisiz işleyişini sağlamaya yöneliktir. Topluluğa yetki veren Anlaşma maddeleri 2, 36, 100 ve 235'tir.	
1972	PARİS ZİRVESİ ve DEKLARASYONU Zirve bildirgesine göre ekonomik büyüme Topluluk için tek başına bir amaç değildir. Topluluk tarafından oluşturulan ve sürdürülen ekonomik gelişme vatandaşların yaşam standartlarındaki gelişmeden, yaşam kalitesinden ve çevrenin ve doğal kaynakların korunmasından ayrı mütalaa edilemez. Çevre koruma ve ekonomik büyüme miti ilk kez aynı kulvarda yarışa sokulmuştur. Burada çevrenin korunması, insanların yaşam çevresi ve kalitesi ile ilişkilendirilmiştir. Yani antroposentrik çevre koruma anlayışını yansıtmaktadır. Deklarasyon milli politikaların uyumlulaştırılmasına, çevre koruma ilkelerinin geliştirilmesine ve çevre eylem programlarının (ÇEP)hazırlanmasına kaynak teşkil etmiştir. İlk Çevre Eylem Programını altı Program daha takip etmiştir. Bu gün altıncı program yürürlüktedir.	
1973-1976	1. ÇEP	Çevre politikasının ilke ve hedeflerini ayrıntılı olarak tanımlamakta, eyleme geçmek için gerekli ölçme ve analiz metotları ile doğal kaynak yönetimi konularında yol göstermektedir. Eylemin düzeyini çevresel yüklerin tipine en uygun yani yöresel, bölgesel, ulusal, Topluluk düzeyinde ve uluslararası olmak üzere tasnif etmektedir.
1977-1981	2. ÇEP	Birinci programın devamı ve genişletilmiş şeklidir. Programda Topluluk önlemek tedavi etmekten daha iyidir (protection better than

		cure) ilkesine, ilkinden daha fazla önem verdiğini beyan etmektedir. Topluluğun uluslararası düzeydeki faaliyetlerine daha fazla vurgu yapılmıştır. Çok önemli bir değişiklik getirmemektedir.
1982-1986	3. ÇEP	Daha önceki programlardan kısadır. Genel politika doğrultusunun ne olacağına değinir. Diğer programlardan farkı Topluluk çevre politikasının diğer ortak politika alanlarının bütünleyicisi olduğunu vurgulamasıdır.
1987	TEK AVRUPA SENEDİ Tek Senet ile yapılan bir değişiklik, çevre korumanın Roma Antlaşması içerisinde (m.130R,130S ve 130T) resmi bir politika alanı olarak yer almasını sağlamıştır. İlgili maddeler çevrenin korunmasına ilk kez uluslar üstü bir statü kazandırmaktadır	
1987-1992	4. ÇEP	Program, Tek Senet ile belirtilmiş temel hedefleri gerçekleştirme amacına yönelir. Tek Senet ile getirilen resmi çerçeve çevre korumanın daha geniş bir bakış açısı ile ele alınmasını sağlar. Bundan böyle çevre korumayı sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru olarak görmek gerekir. Bundan yola çıkılarak çevre vergileri, çevresel sübvansiyon yöntemleri gibi mali araçlar üretilme yoluna gidilmiştir.
1993	AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (MAASTRİCHT) Roma Antlaşması Başlangıç hükümleri arasında (m.2) sürdürülebilir ve çevreyi hesaba katan kalkınma kavramını yerleştirir. Bu sınırsız ve fütursuz büyüme anlayışını ve buna hizmet eden iktisat politikalarını terk etmeye çağırır. Ayrıca çevre korumanın gereklerinin Topluluğun diğer politikalarının ve önlemlerinin saptanması ve uygulamaya konulması aşamasında özellikle sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi adına göz önünde bulundurulması gereğine işaret edilmektedir.	
1993-2000	5. ÇEP	Maastricht Antlaşması değişikliklerinin izlerini taşır. Diğer dört eylem programından farklı bir söylem geliştirir. Sürdürülebilir ve çevreyi hesaba katan kalkınma anlayışı, programın temel felsefesini oluşturmaktadır. Çevre sorunları alanında ortak sorumluluk ilkesinin önemine değinir. Bu yeni bir yaklaşımdır. Programın yeni stratejisi çevre korumada toplumun kendi kendisini denetlemesini sağlamaktır. Ek olarak

		Topluluk, program kapsamında emirler ve yasaklar çerçevesinde gelişen hukuki araçlar yanında pazara yönelik mali araçlar ile bireylerin çevre bilinçlerinin artışına ve idari kararların alınmasına katılmalarına yardımcı olacak destek araçları da devreye sokmuştur.
1999	AMSTERDAM ANTLAŞMASI	Topluluğun tüm politika alanları için çevre korumanın şimdiye kadar çoktan saptanmış olan yönlerini sıkılaştırmıştır. Başlangıç hükümlerini değiştirmiş ve 2. maddeye yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre kalitesini yükseltme ilkesini, 3. maddeye çevre korumanın bir gereklilik olduğunu, bu alanda ortak bir politika oluşturulması gereğini eklemiştir.
(2000)	NICE ANTLAŞMASI	Büyük değişiklikler getirmemiştir. Sadece Antlaşma hükümlerine su kaynaklarının niceliksel yönetimini etkileyen ve doğrudan yada dolaylı olarak bu kaynakların arzı ile ilgili olan önlemlerin Konsey tarafından 251.inci maddeden saparak oybirliği ile karara bağlanmasını istemektedir. Bu, su kaynakları yönetiminin gelecekte Avrupa Birliği üye devletlerini çok yakından ilgilendirdiği, bu konuda Avrupa Parlamentosu'nu doğrudan karar alma sürecine katmak istemedikleri anlamına gelmekte, su kaynaklarını diğer doğal kaynaklar arasında ilk sıralara taşımakta ve üye devletlere pazarlık yapmak bakımından hareket imkanı sağlamaktadır.
2001-2010	6. ÇEP	Avrupa Birliği'nin geleceğinin bu günden yapılacak olan tercihlerde yattığı başlığını taşıyan program, ağırlıklı olarak bireysel tercihlere ve çevre bilincinin önemine atıflarda bulunmaktadır.

Yukarıdaki tablo makalenin yazarları tarafından daha önceki çalışmalarına dayalı olarak hazırlanmıştır.

6. Türk Çevre Politikası ve Avrupa Birliği'ne Uyum Yaklaşımı

Türkiye, "çevre sorunları", "çevre kirlenmesi" ve "çevre politikası" gibi kavramlarla 70'li yıllarda, yani dünya ve AB ülkelerinin bu sorunla karşı karşıya kaldığı yıllarda tanışmıştır. Aynı dönemde Roma Kulübü tarafından hazırlatılan raporlar ile Birleşmiş Milletler güdümünde toplanan Stockholm Çevre Konferansı ve bunların oluşturduğu Dünya ve Avrupa kamuoyunun baskısıyla oluşan korumacı politikalara paralel şekilde, Türkiye'de de çevre politikaları oluşturmak yönünde eğilimler belirmeye başlamıştır⁴¹. Bu eğilimler gerçekleşme şansını ancak 80'li yıllarda yakaladığında bu kez çevre politikamız kalkınma çabalarının sarmaladığı

kısıtlı bir alanda belirginleşmiştir. Bu gün bu alanın kıskaçlarından kurtulduğu söylenemez. Bu gün çevre politikamız bu kez de AB çevre politikalarının rasyonalitesi ve vesayeti altında şekillendirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de çevre politikasının Avrupa Birliği politikaları ekseninde gelişme göstermesine yardımcı olan üç resmi çalışma vardır. Birincisi ve en eskisi Beş Yıllık Kalkınma Planlarıdır. Bunu 1998 tarihli Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) izlemiştir. Son olarak da Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine Dair Ulusal Plan ve 2003 değişiklikleri Türk çevre politikasının nihai çerçevesini çizmektedir. Bu üç resmi belge Türkiye tarafından hazırlanmıştır. Bu üç belgeye Avrupa Birliği Komisyonunun hazırladığı bir başka resmi belgeyi yani "ilerleme raporlarını" da eklemek gerekir. Aşağıda bu konuya değinilecektir.

6.1 Çevre Politikası Kalkınma Planları ve AB Etkisi

Beş yıllık kalkınma planlarına baktığımızda çevre politikasının ilk izlerine III.Beş Yıllık Kalkınma Planında rastlamaktayız. 1973-1977 dönemini kapsayan Bu Plan içerisinde çevre politikası şöyle şekillenecektir: "**çevrenin korunmasına ilişkin önlemler, ekonomik kalkınmayı engellemeksizin mevzuata dahil edileceklerdir**" Burada planı yapan DPT'nin kalkınmadan yana bir tercih ortaya koyduğu, ancak ve ancak kalkınmayı engellemeyen bir çevre politikasına (bu nasıl olacaksa !) yeşil ışık yakacağı ortadadır. Takip eden planlarda çevreye ayrıca önem verilmeye başlandığını görmekte beraber⁴², esas tutum değişikliğine rastlamamaktayız. Örneğin IV.BYKP'nda, çevre ögesinin, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öge olarak hesaba katılması gereğinden söz edilmektedir. Yine keza, "çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önce önlenmelerine öncelik verilmelidir" denilerek, önleyici çevre politikası modeline atıflar yapılmaktadır⁴³. Öte yandan VI.BYKP'nda, politikaların ekonomik, sosyal ve "ekolojik denge"lerin sağlanmasına yönelik olduğu vurgulanmaktadır⁴⁴; ama 2001-2005 yıllarını kapsayan VIII.BYKP'na gelinceye kadar planlar, hep ulusal kalkınma çabalarının çevresel politikalarla zedelenebileceği ihtimaline dayalı olarak kaleme alınmışlardır. Buna karşılık bu plan döneminde, çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir ifadesi, Türkiye'nin çevre politikasının hem Avrupa Birliği hem de uluslararası standartlara ancak bu plan dönemi içerisinde getirilmeye çalışılacağını vurgulamaktadır. Bu kapsamda Avrupa Birliği ile

Türkiye'nin çevre mevzuatı arasındaki uyumsuzluğun temelde standartlardaki farklılardan kaynaklandığı ve Avrupa Birliğine uyum sağlama çalışmaları çerçevesinde mevcut milli mevzuata Avrupa Birliği mevzuatında benimsenen standartların aktarılmasının gerekli olduğu sık sık dile getirilmektedir⁴⁵.

Oysa bize göre standartlar arasındaki farklılığı gidermek en kolay yoldur. Sorun sadece standartlar ve sınır değerler arasındaki farklılıklardan değil yaklaşım/tercih farklılığından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde çevrenin korunması yönünde alınacak her türlü önlemin ekonomik kalkınmayı önemli ölçüde engelleyeceği görüşü hala daha hakim vaziyettedir.

Oysa, Avrupa Birliği antlaşmalarının ve çevre mevzuatının hacmi ve içeriği incelendiğinde bu yaklaşımın 1990'lı yıllarda terk edildiği, sürdürülebilir ve çevreyi hesaba katan bir ekonomik gelişme hedefinin vurgulandığı görülmektedir. Türkiye'nin öncelikle Avrupa Birliğindeki bu düzenlemeleri kabul etmesi ve uygulamaya aktarması gerekir. Bu ise ekonomik ve siyasi bir tercihtir. Ancak burada ilave etmek gerekir ki kalkınma planlarının son yıllarda siyasi karar alıcılar ve özel sektör üzerindeki bağlayıcı etkisi, milli planlama kavramının gittikçe önemini yitirmesi ve özelleştirme uygulamaları nedeniyle hemen hiç kalmamıştır. Buradaki ifadeler ise -çok üzücüdür ki- birer sözcükten öte anlam taşımamaktadır.

6.2 UÇEP: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

Türkiye'nin çevre politikasının şekillenmesinde en az kalkınma planları kadar önem arz eden çalışma, üç yıl süren kapsamlı bir süreç sonucunda hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Programı (UÇEP)'dir. Türkiye'de belirli bir konu üzerine odaklanan ilk "eylem planı" olma özelliği taşıyan planın, gerek öncelikli sorun alanları ile geliştirilmesi düşünülen eylemler, gerek kullanılan terminoloji açısından Avrupa Birliğinin 5. Çevre Eylem Programı ile benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede UÇEP'in beş ana hedefi vardır; Kirliliğin önlenmesi ve azaltılması; Tüm yurttaşların çevre altyapı ve hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması; yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi; çevre ile ekonomiyi birlikte sürdürülebilir kılacak politika, proje, program ve önerilerin geliştirilmesi ve gerek insanların gerek çevrenin doğal ve insanların neden olduğu risklere maruz kalma oranının mümkün olduğu ölçüde azaltılması⁴⁶.

İlgili Planın hazırlanış amacı 8. Beş Yıllık Kalkınma Planına katkıda bulunmak, Ulusal Gündem 21'in temel taşlarından birini oluşturmak, Çevre Şuralarına tartışma zemini oluşturmak ve 1998 yılında yapılacak olan ve bütün Avrupa ülkelerinin ilgili bakanları düzeyinde temsil edilecekleri dördüncü "*Avrupa için Çevre Konferansı*"na girdi sağlamaktır.⁴⁷

Bu ifadeye rağmen UÇEP'in temel ve stratejik hedefleri arasında⁴⁸ AB'nin çevre müktesebatı ile uyum sağlama gibi açık bir hedef saptadığını görmemekteyiz. Bu hedefi açıkça ortaya koyacak olan resmi belge Ulusal Program'dır.

6.3. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program (2001) ve 2003 Revizyonu

Avrupa Birliği ile ilişkileri kurumsallaşmaya başlayan ve Birliğe üyeliği söz konusu olan aday ülkelerin, tam üye olmak için yerine getirmeleri gereken kriterler, 1993 Kopenhag Zirvesinde "Kopenhag Kriterleri" olarak tanımlanmıştır. Kopenhag Kriterleri; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve aday ülkenin Avrupa Birliği müktesebatını üstlenilebilmesi yeteneği olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.

Kopenhag Kriterleri içinde yer alan "üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenilebilme yeteneği" başlığının anlamı; aday ülkenin Avrupa Birliği müktesebatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olup olmadığının Birlik organlarıncı değerlendirilmesinden ibarettir. 31 başlık altında toplanan Avrupa Birliği Müktesebatı'nın 22 no' lu başlığı "Çevre" adını taşımaktadır.,

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin ilk aşamasını 1959 yılındaki ortaklık başvurusunun ardından 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması oluşturur ve nihayet 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday statüsü veren Avrupa Bakanlar Konseyi Kararı ile bugünkü seviyesine ulaşır. Bu aşamadan sonra Türk hukuk sisteminin Avrupa Birliği hukuk sistemine yakınlaştırılması çalışmaları hızlandırılır. 2000 yılında yapılan Nice Zirvesinde Avrupa Birliği Türkiye'den beklediklerini Katılım Ortaklığı Belgesi ile açıklar. Bunun ardından Türkiye, Birliğe 2001 yılında yayımladığı Ulusal Program⁴⁹ ile Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine dair kısa ve orta vadeli bir takım taahhütlerde bulunur. Bu kapsamda yürütülen uyum çalışmalarında, gerek sürdürülebilir kalkınma kavramının önemi gerekse uyumlaştırmanın getireceği maddi yük nedeniyle en fazla dikkat gerektiren konuların başında "çevre" gelmektedir⁵⁰.

Türkiye Ulusal Programı'nda, "Çevre" başlığı altında 9 alt başlık halinde mevcut yasal ve kurumsal düzenleme önerileri sayılmış; Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyum için kısa ve orta vadede yapılacak çalışmalar ve gerekli mali kaynaklar ayrıca belirtilmiş ve Avrupa Birliği çevre mevzuatına atıflarda bulunulmuştur⁵¹.

2003 yılında tekrar gözden geçirilen Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program'ın⁵² 22. bölümünde Avrupa Birliği'nde yer alan çevre ile ilgili düzenlemelerin hangi vadelere ülkemiz iç hukukuna aktarılacağı bir kez daha ve oldukça ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Yine "Çevre" başlığı altında, yatay düzenlemeler (bunlar ÇED, bilgiye serbestçe erişim ve ekolojik etiket vb dir.); hava kalitesi; atık yönetimi; su kalitesi; doğanın korunması; sanayiden kaynaklanan kirliliğin kontrolü; kimyasallar ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalar; araçlardan ve makinelerden kaynaklanan gürültü ve nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alt başlıkları yer almaktadır. Son olarak Avrupa Birliği tarafından imzalanıp, Türkiye tarafından imzalanmayan uluslararası anlaşmalara ilişkin uzunca bir tablo ile taahhütlerimiz sona ermektedir. Bu Programda dikkati çeken, belli bir formata göre hazırlanmış olması ve ilgili AB çevre mevzuatının, Türk çevre mevzuatıyla bire bir şekilde karşılaştırılmış olmasıdır. Burada UÇEP'te sık dile getirilen ülke gerçekleri ve ülke ihtiyaçları gibi bir takım ifadeler yoktur, aksine AB çevre mevzuatının üstlenilmesi yada AB çevre mevzuatına uyum sağlama gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır. Bu da bize Türk çevre mevzuatının ve çevre yönetim kapasitesinin bundan böyle Avrupa Birliği'nin çizdiği çerçevede geliştirileceğini göstermektedir.

6.4 Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve Türkiye

Avrupa Birliği Komisyonu, aday ülkelerin Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmalarını her yıl değerlendirmekte ve her aday ülke için "İlerleme Raporu" hazırlamaktadır. Türkiye bakımından bu kapsamda 1998 yılından bu yana düzenli raporlar yayımlanmaktadır. Bunlardan sonuncusu Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporudur⁵³. Biz bu makalede son değerlendirmeyi inceleyeceğiz.

İlgili Raporun 22. başlığı çevreye ayrılmıştır. Raporda Türkiye'nin son bir yılda çevre konusunda vardığı nokta "gelişmenin olduğu, sınırlı gelişmelerin sağlandığı ve hiçbir değişikliğin olmadığı" şeklinde üç ayrı kategoride değerlendirilmektedir.

Gelişmelerin olduğu konuların başında çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili yeni bir yönetmelik ile bilgiye erişim hakkını düzenleyen bir yasa ile yönetmeliğin kabulü gösterilmektedir. İlave olarak Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini onaylayarak petrol ve dizel yakıt kaliteleri ile ilgili birden fazla idari işlem kabul ederek ve yeni binek otomobillerin karbondioksit emisyonları ve yakıt ekonomisi hakkında tüketicinin bilgilendirilmesi konusunda mevzuat oluşturarak çevrenin korunması yönünde ilerleme kaydetmiştir. Atık yönetimi alanında da Komisyon'a göre bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Akdeniz'de zararlı atıkların sınır ötesi hareketlerinden ve sulara boşaltılmasından oluşan kirlenmenin azaltılmasına ilişkin bir yasanın kabulü, ambalaj atığı, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıklarının kontrolü, atık yağlar ile liman ve barınak atık toplama tesislerinin yönetimi ve pil ve akümülatörler ile ilgili bir çok yönetmelik çıkarılmış, su kaynaklarının nitrattan korunması ile ilgili bir düzenleme kabul edilmiş, yabancı türlerin sınır ötesi ticaretine ilişkin CITES Sözleşmesinin uygulanmasına dair yönetmelikte değişiklik yapılmıştır. Bilimsel ve diğer amaçlarla deney hayvanlarının üretimi ve bilimsel deneylerin gerçekleştirilmesi ile ilgili planlanan laboratuvarların denetimi, yönetilmesi ve kurulması ile radyoaktif maddelerin kullanımından oluşan atıklara ilişkin bir yönetmelik kabul edilmiştir.

Öte yandan Raporda hava kalitesi, su kalitesi ve doğanın korunması alanında **sınırlı bazı gelişmeler** bahsedilmektedir. Kimyasallara yönelik olarak, pestisid ve benzer ürünlerin pazarlanmasının ve kullanımının yasaklanması ile ilgili bir kararname kabul edilmiş olmasına rağmen, Komisyon bu gelişmeyi **sınırlı** bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanında yapılanlar da **sınırlı gelişme** olarak gösterilmektedir.

Aslında doğru değerlendirildiğinde Türkiye'nin çevrenin korunması alanında Avrupa Birliği standartlarına uyum göstermek için özellikle 2000 yılından itibaren ciddi çalışmalar başlattığı görülmektedir. Ancak aynı yıllarda tasarruf tedbirleri kapsamında getirilen bütçe kısıntıları ve nitelikli personel istihdam etme konusunda özellikle merkezi yönetimin içinde bulunduğu güç koşullar, istenilen sonuçların alınmasını zorlaştırmıştır. Türkiye Hükümeti hem bu sorunu gidermek ve hem de kamu kaynaklarında tasarruf sağlamak için 2003 yılında, Çevre Bakanlığı ile Orman Bakanlığını birleştirme yoluna gitmiş, ancak bununla yönetim kapasitesinde kısmi bir iyileştirme sağlamakla beraber eski bakanlık ile yeni bakanlık personeli ve bürokratları arasında yetkilerin paylaşımı ve özlük hakları konusunda

uyumsuzluk baş göstermekte gecikmemiştir⁵⁴. Nitekim ilgili Raporda Komisyon bu konuya işaret etmiş, kamu kurumları arasında çevrenin korunması konusundaki uygulama ve yetki örtüşmesi bulunduğunu, bunun aşılmasında ise çok **sınırlı gelişme** kaydedildiğini ifade etmiştir.

Son olarak ilgili raporunda Komisyon, 2003 tarihli İlerleme Raporundan bu yana çevresel konuların, sanayileşme, kalkınma, ulaştırma, enerji, turizm gibi çevreyi etkileyen politika alanlarına entegrasyonuna dair **herhangi bir gelişme kaydedilmediğini** belirtmektedir. Yazarlar Komisyonun görüşlerine tamamen katılmaktadırlar. Yine rapora göre, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanında bir gelişme kaydedilmemiştir. Burada yazarlar raporun “Çevre Denetimi Hakkındaki Yönetmeliği” iyi analiz edemediği kanaatindedirler. Yoksa sözü edilen yönetmeliğin çok riskli ve kirlletici iktisadi faaliyetlerde bulunanlarla, kamu yönetimlerinin doğru ilişki geliştirmeleri halinde bu alanda ciddi bir iyileştirme başlatacak güçte olduğu düşünülmektedir. Yine, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar (GDO’lar) alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Bu da doğrudur. Keza benzer şekilde gürlütü ile ilgili bir gelişme de kaydedilmemiştir.

Komisyon Raporu ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, yatay mevzuata ilişkin olarak, yeni Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Avrupa Birliği müktesebatı ile daha uyumlu görünmektedir. Bununla birlikte, sınır ötesi çevresel etki değerlendirme ve bu süreçte “halkın görüşlerini almak” için ayrılan süre bakımından yönetmelik zayıf görünmektedir.

Yine yatay mevzuatın uygulanabilmesi için hala fazla çaba gerekmektedir. Rapora göre, Türkiye Kyoto Sözleşmesini henüz onaylamamıştır. Hava kalitesi alanında, hava kalitesini izlemenin geliştirilmesi de dahil olmak üzere uygulamanın başlaması için ciddi adımların atılması ve ilave düzenlemelerin kabul edilmesi gerekmektedir. Atık yönetimi alanında mevzuat bir derece gelişmiş olmakla birlikte, bir ulusal strateji ve atık yönetimi planının hazırlanması gerekmektedir. Su kalitesine ilişkin olarak, Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi incelenmeli ve içme suyu kaynaklarının yönetimine yönelik yeni bir çerçeve yasa çıkarılarak bu alandaki yetki çatışmaları ortadan kaldırılmalıdır. Bu anlamda, komşu ülkelerle sınır-ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Doğa korumada bir çok yönetmeliğin kabulüne rağmen, yasal uyumlaştırma çok düşük düzeyde kalmıştır. Doğa koruma ile ilgili bir çerçeve yasa ile kuşlar ve habitatlarla ilgili ayrıntılı hükümler taşıyan mevzuatın kabul edilmesi gerekmektedir. Habitatların sürekli yok oluşları

büyük bir sorundur. Bu alandaki mevzuat eksikliklerinin saptanıp giderilmesi ve daha da önemlisi yürütülmesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Doğa koruma ile bağlantısı olan diğer politika alanlarındaki mevzuat düzenlemeleri için özel dikkat gerekmektedir. Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimine yönelik olarak, Çevre Denetimi Yönetmeliği sanayicimiz için uygulanması mutlaka zorunlu bir düzenleme haline getirilmelidir. Kimyasallar ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalara yönelik yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır. İlave olarak çevresel değerler ile kirlilikler bakımından veri bankaları oluşturmak gerekmektedir. Gürültüye ilişkin olarak, yasal uyumlaştırma ve uygulama için daha fazla çaba gerekmektedir. Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanında, mevzuat uyumu konusunda daha fazla çalışmak gerekmektedir.

Raporun vurguladığı ve bizim de tamamen katıldığımız ifade “çevre mevzuatının uygulanması bakımından önemli adımlar atılması” gerektiridir.

Bunun yanında Türkiye'nin, çevre koruma gerekliliklerini diğer bütün politikaların tanım ve uygulamalarına entegre etmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için ayrıca bir tavır değişikliği sergilenmelidir. Ancak burada ilgili tüm tarafların katılımını sağlayıcı bir çevre yönetim mekanizması tesisi gerekir. Aksi takdirde tek elden ve merkezden alınacak tedbirlerin, bu tedbirler üzerinde bir oydaşma olmadığı ve ilgili tüm tarafları tatmin etmediği için, icra kabiliyeti zayıflayacaktır. Nitekim Avrupa Birliği'nde yeni çevre düzenlemelerinin kabul edilmesi ve uygulamaya konulmasında bu yöntem değişikliği kendisini bariz bir şekilde göstermeye başlamıştır.

Çevre yönetim kapasitesi bakımından bakıldığında Komisyon raporunda Çevre ve Orman Bakanlığının birleştirilmesi yönetsel kapasitenin geliştirilmesinde olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Kanaatimizce, bu birleşme sonucu ortaya çıkan ve kurum içi uzlaşmazlık yaratan bir takım meselelerin⁵⁵ gün geçirmesizin halledilmeleri şarttır. Çevre ve Orman Bakanlığı ile çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlar arasında yetki örtüşmesinin derhal giderilmesi için somut adımlar atılmalı, sırf bu nedenle çevrenin korunmasında özel ve genel yetkili tüm teşkilatın ivedilikle bir uzlaşma noktasında buluşturulmaları gerekmektedir.

Avrupa Birliği'nde üye devletlerin yetkili otoriteleri arasında meydana gelen böylesi meseleler, Komisyon nezaretinde çözüme kavuşturulmakta, bu sağlanamaz ise Avrupa Adalet Divanı bu alandaki içtihatlarıyla yol

gösterici olmaktadır. Burada Türk Danıştay'ın yol göstericiliği mutlaka ve mutlaka kabul edilmelidir.

Yine Raporda sonuç olarak, bazı gelişmelere rağmen, "Avrupa Birliği çevre müktesebatının Türk iç hukukuna aktarılması düşük düzeyde kalmıştır"⁵⁶ denilmektedir. Ayrıca, uygulamadaki zayıflık hala en büyük endişe kaynağıdır. Avrupa Birliği müktesebatına yönelik ilerleme sağlamak için, başta yatay mevzuat olmak üzere, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanlarında, daha fazla ilerleme kaydedilmesine ihtiyaç vardır.

Çevre politikasının uygulanmasında, merkezi ve yerel yönetimler arasında koordinasyon sağlanması ve iki yönetim birimi açısından da kapasitelerinin güçlendirilmesi özel dikkat gerektirmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, yönetsel kısmi bir ilerleme kaydedilmiş ve yönetsel kapasite artırılmıştır. Ancak, çevre müktesebatına uyum konusu, hem genel hem de yerel otoritelerde bir zafiyet olduğuna işaret etmektedir. Yönetsel kapasitenin daha fazla güçlendirilmesi, ilgili bakanlıklar arasındaki koordinasyonun artırılması ve şayet AB ile bu alanda tam uyum samimiyetle yakalanmak isteniyorsa, ilgili tüm tarafların alınan tedbirlere iştiraklerinin sağlanması gerekmektedir. Rapora göre üzerinde en fazla çalışılması gereken konular, yatay mevzuat, hava ve su temizliği, atık yönetimi, doğanın korunması, sanayi kirliliği ve risk yönetimidir.

7. Tam Üyeliğin Avrupa Birliği Çevre Menfaatleri Bakımından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin çevre alanındaki uğraşında mevzuattan çok; yönetsel kapasite, çevre mevzuatının izlenmesi ve uygulanması gibi uygulamaya yönelik konular çok daha önemlidir. Diğer aday ülkeler için daha önce hazırlanan maliyet tahminleri temel alındığında, Türkiye'nin çevre müktesebatına tam uyumuna yönelik toplam kamu ve özel sektör yatırımlarının onlarca milyar Euro tutarında olacağı tahmin edilmektedir. Kamu sektörü için harcamalar esas olarak su temini, atık su toplanması ile atık toplanması, artırılması ve uygun yöntemlerle uzaklaştırılması alanlarında olacaktır. Türkiye'nin hem kamudan hem özel sektörden gerekli fonları sağlayacak düzenlemeleri yapması gerekecektir.

Tüm alanlarda Avrupa Birliği gereksinimlerini karşılamak için gerekli temel yatırım ve harcamaların ise Türk sanayicisi tarafından üstlenilmesi gerekecektir. Özellikle entegre kirlilik önleme ve kontrol kuralları oldukça

pahalı bir uğraş olacaktır. Avrupa Birliği üye ülkelerinde olduğu gibi uygun maliyetler ile iyileştirilmesi mümkün olmayan tesislerden vazgeçilmesi gerekebilecektir. Atık arıtımı ve hava kalitesi konularında da özel çaba gösterilmesi gerekecektir.

Benzer olarak, doğa koruma alanındaki çalışmalarda, çatışan iktisadi ve çevresel menfaatler nedeni ile Türkiye'nin gerekli önlemleri alması zor görünmektedir.

Çevre konuları ile ilgili yönetsel kapasitenin –yerel, bölgesel,ulusal ve uluslararası düzeyde- diğer aday ülkelerin katılım öncesi süreçteki durumlarından daha kötü durumda olduğu ve etkili yönetim yapısının tesisinin en azından on yıl alabileceği ifade edilmektedir⁵⁷. Türkiye'ye müktesebatın gerekliliklerine uyum sağlaması bakımından yardım edilebilmesi için güçlü bir yönetim kapasitenin yanı sıra, çevre alanında net önceliklerin belirlenmesine ve finansman stratejisinin tamamlanmasına ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Katılım öncesi süreçte, Avrupa Birliği mali destekleri, hedeflerinin iyi belirlenmesi ve çevresel etki değerlendirmesine ve doğa korumaya ilişkin önlemlerin koşul olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin muhtemel katılımının olumlu etkileri arasında, sınır aşan hava kirliliğinin azaltılmasına ek olarak, Karadeniz'in su kalitesinin (Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile Avrupa Birliği kıyısı olacak) daha da iyileşmesinin, flora ve fauna türlerinin Avrupa Birliği doğal hayatının zenginliğini arttırmasının beklenebileceği ifade edilmektedir⁵⁸. Avrupa Birliği tarafında ise, doğa koruma altında kuş ve habitat tüzüğü eklerinin Türkiye'nin zenginliğini dikkate almak üzere revize edilmesi gerekecektir.

Türkiye'nin Kyoto Protokolünü imzalaması ve Protokole taraf olması, Avrupa İklim Değişikliği Politikalarına önemli katkı yapacaktır.

Su kaynaklarının yönetimi ve ilgili alt-yapının geliştirilmesi Türkiye'nin katılımı çerçevesinde artan öneme sahip olacaktır.

Türkiye'den geçen petrol boru hatları, Akdeniz'de ve İstanbul Boğazındaki gemi taşımacılığı kaynaklı çevresel riskleri de azaltmaya yardımcı olacaktır.

Çevre, büyüyen iç pazarda sürdürülebilir üretim ve tüketimin geliştirilmesi hedefi için çok önemlidir. Türkiye'nin Avrupa Birliği

üyeliğinin potansiyel pozitif etkileri olacaktır. Bunlar, gittikçe azalan sınır ötesi kirlenmeler, Karadeniz'de artan su kalitesi, Kyoto Protokolü'nün Türkiye tarafından onaylanması yolu ile Avrupa Birliği iklim değişikliği politikasının daha anlamlı kılınması ve Avrupa'nın artan doğal zenginliklerine ilişkindir. Çevre müktesebatının uygulanması uzun dönemli ağır yatırım maliyetleri getirecek yönetsel kapasitenin güçlendirilmesi yanında, finansman stratejisinin önceden ayrıntılı hazırlanmasını da gerektirecektir.

Türkiye'nin müktesebata tam uyumu uzun ve külfetli bir süreç olacaktır. Bir çok alanda, özellikle altyapı alanında, büyük finans ve yatırım gereksinimleri olacağı ortadadır. Bu durum, Birliğin mali katkısı ile desteklenen sağlam bir katılım-öncesi strateji dahil olmak üzere, Türk makamları tarafından somut önceliklerin tanımlanmasını gerektirecektir. Bu ağır yatırım gereksinimlerinin çoğu Türk ekonomisi için hayati önem taşımaktadır ve Türkiye Devleti, gümrük kontrolü ve yönetimi, veterinerlik konuları ve gıda güvenliği, sağlık ve işyeri güvenliği, ulaştırma sektöründe güvenlik, enerji kaynaklarının güvenliği gibi konularla başa çıkmak zorunda kalacaktır.

Bu açıdan Türkiye'nin fiziki koşulları ile insan kaynaklarını geliştirmek yanında Avrupa Birliği'nin teknik kural ve standartlarını yakalamaya ve çevre sektörünü yeniden yapılandırmaya yönelik çok çeşitli finansman ihtiyaçları doğacaktır⁵⁹. Bu noktada Avrupa Birliği'nin çevresel ve yapısal fonlardan Türkiye'yi yararlandırması, hem kendi çevresinin korunmasına hizmet edecek ve hem de çevre politikaları bakımından bu gün üstlendiği dünya öncülüğü rolünü pekiştirmesine de yarayacaktır.

SONUÇ

Türkiye, özellikle 1987'den bu yana Avrupa Topluluğunun çevreyle ilgili mevzuatını detaylı bir şekilde incelemekte ve uyum göstermeye çalışmaktadır. Buradan yola çıkarak Türkiye'nin çevrenin korunması, geliştirilmesi ve kirlenmenin önlenmesi ile ilgili mevzuatını, Komisyonun 2004 tarihli ilerleme raporunu da göz önünde bulundurarak, önemli bir oranda Avrupa Birliği ile uyumlaştırdığını söylemek mümkündür.

Ancak bu çalışmayı yapan yazarların, Avrupa Birliği çevre mevzuatı gölgesinde gelişen Türk çevre mevzuatının, Türkiye'nin çevre meselelerine uygun çözümler ihtiva edip etmedikleri konusunda ciddi tereddütleri vardır. Burada en önemli mesele Avrupa Birliğine uyum sağlamak için çaba gösteren

Türk yetkili makamlarının Avrupa Birliği çevre politikasının temellerini oluşturan “uzlaşmacı yöntemlerle çözüm üretme geleneğini” görmezden gelmekte olduklarıdır. Avrupa Birliği organlarının Birliğin çevre politikalarını ve nihayetinde hukukunu oluştururken, Üye Devletlerin haklı buldukları itirazlarını dikkate aldıklarını, geçiş aşamaları tanıdıklarını ve fonlar yoluyla teşvikler verdiklerini görürüz. Bu uzlaşmacı bir çözümdür. Türk çevre politikasının da saptanırken ve bunun hukuku yaratılırken Türk yetkili makamlarının ilgili tarafların (ki bunlar kirletici faaliyetlerde bulunanlar ile kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya olanlardır) haklı itirazlarını değerlendirmeye almaları gerekmektedir.

Bunun yanında yazarların bu makaleyi kaleme alırken saptadıkları sorunların başında 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun mantığının⁶⁰ hem Avrupa Birliği'ne uyum sağlamaya, hem de günümüz çevre sorunlarının çözümüne elverişli olmaktan uzaklaşmış olmasıdır. Yeni bir çevre kanunun çıkarılmasına ve yukarıda işaret edilen meselelere çözüm getirecek şekilde kaleme alınmasına şiddetle ihtiyaç vardır.

Bu iki temel mesele halledildikten sonra sıra daha az önem arz eden örneğin, çevre standartlarında farklılığın giderilmesi, uygun standartların uygulamaya aktarılması, Ar-Ge çalışmalarına önem verilmesi, çevrenin korunmasına daha fazla finansman ayrılması ve çevre politikalarının diğer politikalar üzerinde etkin hale getirilmesi için ilave tedbirler alınmasına gelecektir.

Summary

The environmental policy of the European Union has been gradually changing since 1970's. The first important amendment to the Founding Treaties in the second half of the 1980's recognised the environmental policy as one of the common policy areas of the Union. In this Article its historical perspective and political context will be discussed. Considering the relations between Turkey and the European Union, the adaptation of the Union's environmental policy is bringing the new challenge for the Turkish Government. Turkey needs to harmonise its environmental policy and

standart with the EU's. In addition, Turkish environmental policy is to be improve in a limited perspective set up by the EU policy makers.

This Article aims to contribute to a critical analysis of the turkish environmental policy settings and Contributors try to show that Union's environmental policy may serve a general framework for Turkey.. Saving natural and cultural heritage of this country needs also additional national policies.

Sonnotlar

¹ Hussey, 2004 , s.94. Serdaroğlu, 2003: 311-312. Burada AB için lider demekten ziyade Johannesburg Zirvesinden sonra dünya çevresini en fazla korumaya aday demek daha doğrudur. (S.B.)

² Bkz. Komisyon'un 1971 yılında yaptığı ilk bildiri 22 Temmuz 1971 Doc.SEK(71) 2616. Bunu 1972 yılında yaptığı ikinci bildiri izler 22 Mart 1972 Doc.SEK (72) 666 . Paris Zirvesinde ise çevre politikası ilk resmi ifadesini bulur. (Ekim 1972). Ayrıntılı bilgi için bkz. Budak, 2000: 114-116.

³ www.avrupapostasi.org.tr, 2004

⁴ Budak, 2004: 385-390

⁵ İKV, 1998 : 13 ; Budak, 2000 : 215-254

⁶ Budak, 2000 : 257-269

⁷ Avrupa Adalet Divanı'nın AB ortak çevre politikasına etkileri bakımından bkz. Budak, 2000 : 135-160; yukarıda sözü geçen karar için s.151.

⁸ Özel, 2004 : 16

⁹ Dündar, 1995 : 25

¹⁰ Stanners, David; Bourdeau, Philippe: **Europe's Environment: Dobris Assessment**, European Environmental Agency, Copenhagen, 1994.

¹¹ Budak,2000: 106-11.

¹² Budak, 2000 : 111

¹³ Budak, 2000 : 113

¹⁴ İKV, 2003b : 5

¹⁵ Budak, 2000 : 114

¹⁶ Yücel, 1991 : 40.

- ¹⁷ Budak, 2000: 115
- ¹⁸ İKV, 2003b : 5
- ¹⁹ Karluk, 2002 : 389
- ²⁰ Erbay, 1992 : 151
- ²¹ Yaşamış, 2000b : 52
- ²² Sbragia, 1996 : 237
- ²³ Sbragia, 1996 : 254
- ²⁴ Budak, 2000 : 161
- ²⁵ Van der Heijden, 2002 : 195
- ²⁶ Van der Heijden, 2002 : 195-196
- ²⁷ Hamamcı, 1997 : 407
- ²⁸ Egemen, 2000 : 1081
- ²⁹ Öcal, 1989 : 55
- ³⁰ Madde metinlerinin orijinal hali için bkz. Budak, 2000, .274-293.
- ³¹ www.environmental-center.com, 2003
- ³² Yıldırım-Göktürk, 2004 : 450.
- ³³ DPT, 2000 : 30
- ³⁴ Aruoba, 1995 : 19.
- ³⁵ reports.eea.eu.int, 2004
- ³⁶ İKV, 1998 : 20-21
- ³⁷ Reçber, 2003:.314

³⁸ Bu zirvelere ve sonuçlarına kısaca baktığımızda şunları görmekteyiz:Laeken Zirvesi, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde Belçika'nın Laeken kentinde yapılan Zirvede, ağırlıklı gündem maddelerini Avrupa Birliğinin geleceğine ilişkin tartışmalar çerçevesinde oluşturulması kararlaştırılan Konvansiyon'un yapısı ve çalışma yöntemlerinin belirlenmesi, genişleme süreci, Birliğin güvenlik ve savunma boyutu, Euro'ya geçilmesi, Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde Afganistan'a asker gönderilmesi, terörizmle mücadelede Avrupa Birliğinin tutumu ile Orta Doğu Barış Süreci ve bu bağlamda bölgede yaşanan gelişmeler teşkil etmiştir. Öte yandan Laeken Zirvesi Bildirisi'nin en önemli yönünün 2004 yılında Anayasal bir Antlaşma oluşturulması yönünde süreci ortaya koyması olduğu vurgulanmaktadır.

Sevilla Zirvesi, 21-22 Haziran 2002 tarihlerinde Sevilla'da gerçekleştirilen Zirve'de alınan kararlar arasında Avrupa Birliğinin Geleceği, genişleme, sığınma ve göç, ekonomi politikaları ve istihdam konuları yer almaktadır.

Kopenhag Zirvesi, Avrupa Birliği bütünleşme tarihinde en kapsamlı genişleme kararının alındığı Avrupa Birliği Zirvesi Kopenhag'da 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Zirvede Genişleme, genişleme çerçevesinde Konsey'in İşleyişi, Avrupa güvenlik ve savunma politikası, Ortadoğu ve Irak ile diğer konular (deniz güvenliği ve kirliliği, Alplerden transit geçişler, Melk Anlaşması, Mevcut Üye Ülkelerdeki Tarım Sektöründe Özel Durumlar, Avrupa Konseyi için Raporlar ve Bildiriler ve bütçe ve mali konular) ele alınmıştır.

Selanik Zirvesi, 19-20 Haziran tarihlerinde yapılan Avrupa Birliği Konseyi Selanik Zirvesi'nde, Avrupa'nın Geleceği Kurultayı ve Hükümetler arası Konferans, göç, sınırlar ve sığınma hakkı, genişleme, Kıbrıs sorunu, Batı Balkanlar ve Geniş Avrupa-yeni komşuluk stratejisi-Lizbon Stratejisi, Dış ilişkiler ve Savunma Politikası konuları ele alınmıştır.www.tisk.org.tr, 2004 ; www.bbc.co.uk, 2004

³⁹ Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe, 18 July 2003, Lüksembourg, 2003.

⁴⁰ Bkz. Amsterdam Anlaşması değişikliği sonrası orijinal hükümler için Budak, 2000, s.309-327

⁴¹ Bkz.Nükhet Turgut, Çevre Hukuku, Savaş yay., Ankara, 2001, Ruşen Keleş: "Çevre ve Siyaset", İnsan, Çevre, Toplum, İmge yay., Ankara, 1992, Esat Öz: "Dünya'da ve Türkiye'de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere", Türkiye Günlüğü, Sayı:3, Haziran 1989.Ruşen Keleş; Birol Ertan: Çevre Hukukuna Giriş, İmge Yay., Ankara, 2002.

⁴² Keleş, 1987:71-101

⁴³ Keleş, 1997 : 275

⁴⁴ Egeli, 1996 : 67

⁴⁵ Egeli, 1996 : 61

⁴⁶ Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı UÇEP, DPT yayını, Ankara, 1999.

⁴⁷ Planın ilk sayfası aynan bunu ifade etmektedir.

⁴⁸ Bunlar kirliliğin önlenmesi, yaşam kalitesinin artırılması, sürdürülebilir kaynak kullanımı ve çevresel teşviklerdir.

⁴⁹ AB Müktesebatının üstlenilmesine dair Ulusal Program, DPT yay., Ankara, 2001

⁵⁰ www.tusiad.org, 2003.

⁵¹ Ulusal Programın 349-376 sayfaları arasında çevre koruma taahhütlerimiz bulunmaktadır.

⁵² 24 temmuz 2003 tarihli 25178 Mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁵³ AB Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Düzenli Raporu, COM(2004) 656 Final

⁵⁴ Nitekim bu çekişme 22-24 Mart 2005 te yapılan I.Çevre ve Ormancılık Şurası esnasında da baş göstermiş ve hazırlanan raporlara yansımıştır.

⁵⁵ Çevre ve Ormancılık Şurası Çalışma Belgesi, 2005 Ankara.

<http://sura.cevreorman.gov.tr>

⁵⁶ AB Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Düzenli Raporu, COM(2004) 656 Final

⁵⁷ 2004 İlerleme Raporu

⁵⁸ a.g.e.

⁵⁹ <http://dosya.hurriyetim.com.tr>, 2004

⁶⁰ Çevre Kanunu, katılımcılıktan ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden uzak; kirleten öder ilkesine referans vererek, sadece çevre kirliliğinin azaltılması yönünde cezai yaptırımlara dönük olarak hazırlanmış; çevrenin korunması konusunda kamuoyu bilincinin artırılması ve eğitimine sınırlı şekilde önem veren ve her şeyden önce çevresel tedbirlerin alınmasının önüne hızlı kalkınma engelini koyan bir anlayışla kaleme alınmıştır. Kanaatimizce, Birliğin geliştirdiği çevre politikası yaklaşımları ile milli menfaatleri optimum düzeyde uyumlaştıracak bir yasanın meclis gündemine artık getirilmesi ve kabul edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABGS, (2003), AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program, Hazine Müsteşarlığı Basımevi, Ankara

ARUOBA, Ç., (1995), Ticaret ve Çevre Politikaları, GATT ve Çevre, TÇV Yayını, Ankara

BUDAK, S., (2000) Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu, Büke Yayınları, 2000, İstanbul

BUDAK, S., (2001) Çevre Hukuku, Türk Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu -Acquis Communautaire'in Alınması- Açıklamalar, Değerlendirmeler, Öneriler, İÜ.Hukuk Fakültesi, 2001, İstanbul

BUDAK,S., (2003) "Avrupa Birliği Altıncı Çevre Eylem Programının İncelenmesi", Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan, Cilt III, Beta Yayını, İstanbul

BUDAK,S.(2004) "Uluslararası Çevre Düzenlemeleri Bağlamında Politika Adalet ve Katılım", Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Ed. M.Marin, U.Yıldırım, Beta Yayını, İstanbul

DPT, (1972), Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara

DPT, (1979), Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara

DPT, (2000), "İklim Değişikliği", Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara

DÜNDAR, Y., (1995), "Çevre Konusunda Uluslararası İşbirliği ve Avrupa Topluluğunda Çevre Politikaları" A.Ü. Basımevi, Ankara

EGELİ, G., (1996), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, TÇSV Yayını, Ankara

EGEMEN, M.N., (2000), "Avrupa Birliği'nde Çevre Politikalarının Gelişimi", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl : 6, Sayı : 36, Kasım-Aralık 2000

ERBAY, Y., (1992), "Avrupa Topluluğunun Çevre Politikası", TİD, Yıl : 64, Sayı:396

GÖRMEZ, K., (1991) Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro Yayını, Ankara

GÖRMEZ,K., (1997) Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitapevi, Ankara

HUSSEY, K., (2004) The European Union As An International Actor In Global Environmental Governance – An Australian Perspective, A Constitution For Europe? Governance And Policy-Making In The European Union, (Ed) Francesca Astengo and Nanette Neuwahl with Charles-Louis de Chantal, Volume II, Chaire Jean Monnet Universite de Montreal, Canada

- HAMAMCI, C., (1997) "Çevrenin Uluslararası Boyutları", İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul
- İKV, (1998) Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelemesi, İKV Yayını, İstanbul
- İKV, (2001), Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İKV Yayınları, İstanbul
- İKV, (2003a), AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi, 2.Baskı İKV Yayınları, İstanbul
- İKV, (2003b), Avrupa Birliğinin Çevre Politikası, 15 Soruda 15 AB Politikası, İKV Yayını, İstanbul
- KARLUK, R., (2002) Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul
- KELEŞ, R.,(1987) Türkiye'nin Çevre Politikası, Nedir? Ne Olmalıdır? TÇSV.Yay.,Ankara
- KELEŞ, R., (1997) Çevre ve Siyaset, İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi, 2.Baskı, 1997, İstanbul
- KOTZIAS, D., (2000), "Avrupa Birliği'nde Çevre Eğitimi", V.Uluslararası Ekoloji ve Çevre Sorunları Sempozyumu, Ankara
- KULELİ, Ö. ve SONAT A., Çevre Politikaları, Türkiye'de Çevre, Türkiye'nin Sorunları Dizisi-13, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul
- ÖCAL, M.Ş., (1989), "İktisat, Çevre ve Avrupa Topluluğu'nda Çevre İdeolojisi" Türkiye Günlüğü Dergisi, Haziran, Sayı : 3
- ÖKTEM, M., (2003), Kent, Çevre ve Globalleşme, Alfa Yayınları, İstanbul
- ÖZEL, M., (2004), Avrupa Birliği : Ekonomik Topluluktan Çevre Topluluğuna (Mı?), Url Adresi : <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/cilt.asp?c=5&s=1>, Erişim Tarihi : 23.03.2004
- REÇBER, K. (2003) Avrupa Birliği Mevzuatı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- SBRAGIA, A., (1996) "Environmental Policy : The "Push-Pull" Of Policy Making", Policy-Making in the European Union, Edited : Helen Wallace-William Wallace, III.Edition, Oxford Universty Press, Oxford, New York, USA
- SERDAROĞLU, S.(2003), "Avrupa Bütünleşmesine Katkıda Bulunan Bir faktör Olarak Çevre Politikası", Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Ed.Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul
- TALU, N., (2000), "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl : 6, Sayı : 36, Kasım-Aralık 2000

TÇV, (2001) Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı, TÇV Yayını, Ankara

TOPÇUOĞLU, M., (1998), Çevre Hakkı ve Yargı-Özel Teşebbüs Hürriyeti Açısından Çevre Hakkı ve Yargısal Korunma-, TÇV Yayını, Ankara

VAN DER HEIJDEN, H, A., (2002) "Political Parties and NGOs in Global Environmental Politics", *International Political Science Review* (2002), Vol 23, No. 2, 187-201Url Adresi

<http://oberon.ingentaselect.com/vl=1431024/cl=77/nw=1/rpsv/~5465/v23n2/s5/p187>, Erişim Tarihi : 27.02.2004

YAŞAMIŞ, F.D., (2000a), "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Çevresel Bütünleşmesi", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl : 6, Sayı : 36, Kasım-Aralık 2000

YAŞAMIŞ, F.D., (2000b), "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Çevresel Bütünleşmesi", *TİD*, Yıl : 72, Sayı : 429, Aralık 2000

YAŞAMIŞ, F.D., (2001), "Avrupa Birliği, Türkiye ve Çevre", "Avrupa Birliği Süreci ve Planlama", TMMOB Şehir Plancıları Odası ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 7-9 Kasım 2001, Ankara

YILDIRIM, U., (2003), "Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası", *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye-Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması- Ed.:Muhsin Kar-Harun Arıkan, Beta Yayınları, İstanbul*

YILDIRIM, U.,-GÖKTÜRK, İ., (2004), "Sürdürülebilir Kalkınma", *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler-*, Edi:Mehmet C.Marin-Uğur Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul

YÜCEL, M., (1991), "Türkiye'nin Çevre Politikası ve Avrupa Topluluğu'na Girme Sürecinde Çevre Politikasını Geliştirme Önerilerinin Saptanması Üzerinde Bir Araştırma", Bonn

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.cevre.gov.tr/cevrepolitikalari/uceponsoz.htm> Erişim Tarihi : 04.04.2003

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8.pdf> Erişim Tarihi : 04.05.2003

http://www.europarl.eu.int/workingpapers/envi/default_en.htm#101 Erişim Tarihi : 24.04.2003

<http://www.geocities.com/isoworld2000/Manifest.PDF> Erişim Tarihi : 16.04.2003

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e15113.htm> Erişim Tarihi : 20.05.2003

<http://www.environmental-center.com/magazine/wiley/europeanenviron/eet1.pdf> Erişim Tarihi : 18.04.2003

<http://www.rmno.nl/pdf/Paper%20final.pdf> Erişim Tarihi : 30.05.2003

- <http://www.tusiad.org.org/turkish/rapor/cevre/cevre.pdf>, Erişim Tarihi : 20.06.2003
- <http://europe.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/128066.htm> , Erişim Tarihi : 19.07.2002
- <http://unfccc.int>, Erişim Tarihi : 05.05.2003
- http://reports.eea.eu.int/environmental_assessment_report_2003_10-sum/tr/kiiev_tr.pdf, Erişim tarihi : 02.04.2004
- <http://www.mess.org.tr/anket/pdfler.asp?pdf=2>, Erişim Tarihi : 05.10.2004
- http://www.avrupapostasi.org/271203_2.html, Erişim Tarihi : 04.10.2004
- <http://www.cevreorman.gov.tr/konusmalar/200104.doc>, Erişim Tarihi : 03.10.2004
- http://dosya.hurriyetim.com.tr/ab_ilerleme/ab_ilerleme.htm, Erişim Tarihi : 10.11.2004
- http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=755&id=44, Erişim Tarihi : 11.11.2004
- http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/149_eu_enlargement/page21.shtml, Erişim Tarihi : 11.11.2004
- http://www.turkishtime.org/18/20_4_tr.asp, Erişim Tarihi : 11.11.2004
- <http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/850TR.pdf> , Erişim Tarihi : 10.11.2004